

Biskopsgården, Karlstad

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
inom RAÄ 30:1, Karlstads stad och kommun, Värmlands län

**VÄRMLANDS
MUSEUM**

Värmlands Museum rapportserie 2019:15
Författare: Johan Richardson

VÄRMLANDS MUSEUM

Uppdrag

Box 335

651 08 Karlstad

Tel: 054 - 701 19 00

Fax: 054 - 701 19 98

E-post: museet@varmlandsmuseum.se

www.varmlandsmuseum.se

© 2019 Värmlands Museum

Biskopsgården, Karlstad

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
inom RAÄ 30:1, Karlstads stad och kommun, Värmlands län

Dnr 19.270.0031

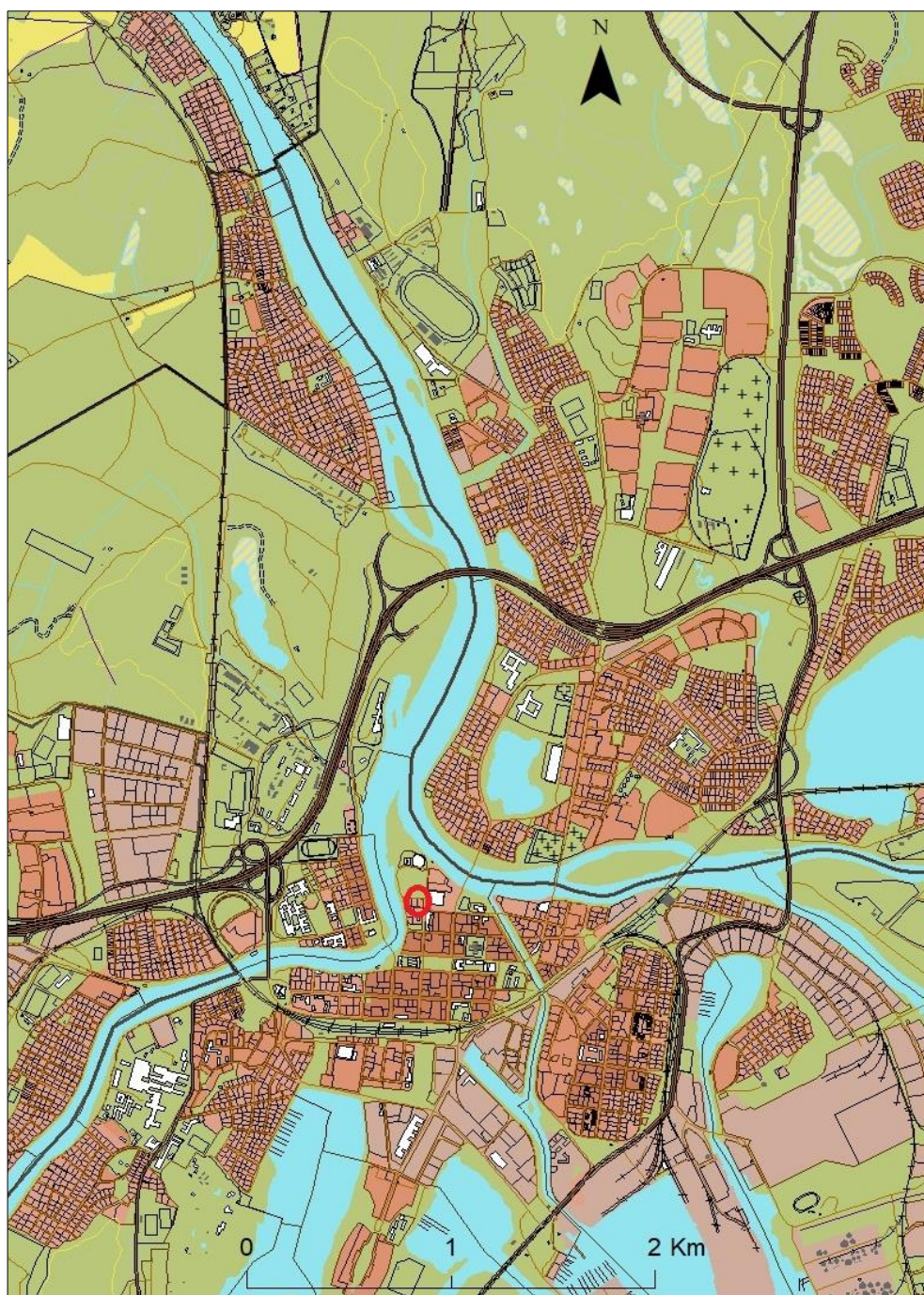
Uppdrag
Värmlands Museum
Författare: Johan Richardson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	7
Bakgrund	7
Syfte.....	7
Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö	8
Staden Karlstads historia	8
Karlstads stift och Biskopsgårdens historia	9
Historiskt kartmaterial.....	9
RAÅ Karlstad 30:1	11
Arkeologiska undersökningar	11
Arbetsföretaget	13
Förutsättningar.....	13
Metod	13
Genomförande	14
Omfattning	14
Schakt 1	14
Lager	14
Anläggningar	14
Schakt 2	16
Lager	16
Anläggning	16
Fyndmaterial	18
Prover	18
Resultat och tolkning	19
Sammanfattning	20
Källor	21
Kartor.....	21
Övriga uppgifter	21
Tekniska och administrativa uppgifter	22
Bilaga 1. Kontexttabell	23
Bilaga 2. Fyndtabell	25

Omslagsbild: Utsnitt ur Johan Pihlgrens karta över Karlstad från 1865.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Dnr MS2005/01156.
©Värmlands Museum 2019

Figur 1. Utsnitt ur Primärkarta för Karlstad, röd markering visar platsen för den arkeologiska schaktningsövervakningen.

Inledning

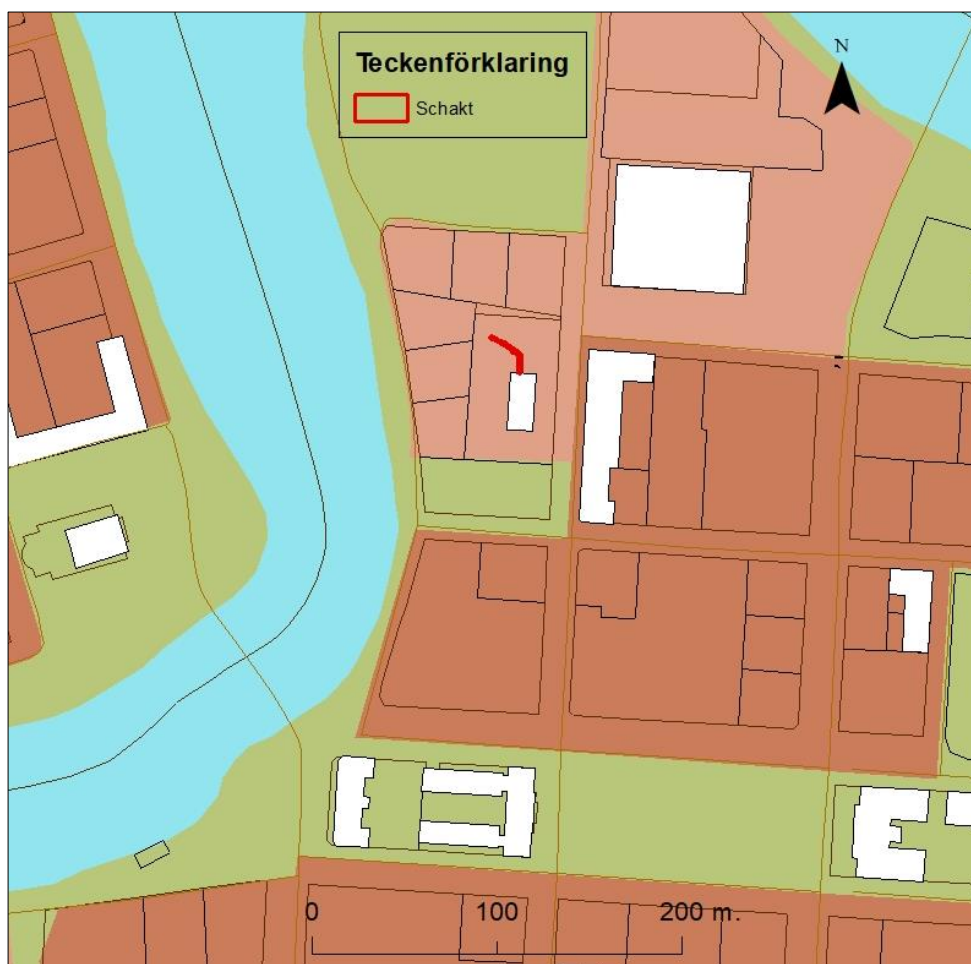
Bakgrund

En arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning utfördes av personal från Värmlands Museum i juni 2019 inom en begränsad yta inom Biskopsgårdens tomt i kvarteret Udden, Karlstad (se figur 2). Uppdraget utfördes eftersom Karlstads stiftskansli avsåg att anlägga ett schakt för att byta vattenledning mellan Biskopsgårdens huvudbyggnad och ett gårdshus.

Då arbetsföretaget låg inom fornlämning RAÄ 30:1 beslutade Länsstyrelsen i Värmland att en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning skulle genomföras (Lst Dnr 431–267–2019). Fornlämningen består av stadslager för Karlstads stad, inom vilket kulturlager från medeltid och framåt bedöms kunna förekomma.

Syfte

Syftet med den arkeologiska undersökningen i form av schaktningsövervakning var att förhindra att fornlämningen skulle skadas och att på ett vetenskapligt sätt dokumentera eventuella påträffade anläggningar och fynd.

Figur 2. Utsnitt ur Karlstads kommuns primärkarta som visar schaktets belägenhet.

Områdesbeskrivning och fornlämningsmiljö

Staden Karlstads historia

Karlstad ligger strategiskt placerad vid Klarälvens deltamynning vid Vänerns norra kust. Placeringen vid deltamynningen bidrar till föränderlig naturmiljö då tillförsel av sand skapar nya landområden i deltat. Sandgrundsudden är ett exempel på ett område som bildades under 1800-talet.

Under förhistorien och till viss del under medeltiden låg stora delar av dagens Karlstad stad under vatten. Äldre lämningar i området är därmed få (Andersson & Schedin 2001:39ff). Karlstads föregångare var Tingvalla, en viktig marknads-, handels- och tingsplats som nämns i ett flertal medeltida brev, varav det äldsta är från 1290. I medeltida dokument nämns även ett tiotal gårdar som hört till Tingvalla, varav den äldsta är *Fialstapn* från 1291. Den äldsta noteringen om en kyrka är ifrån 1357. Trots de skriftliga beläggen har få medeltida fynd hittats i Karlstad. Exempelvis har ett medeltida svärd hittats vid muddringsarbete i Tullholmsviken samt på två platser har medeltida mynt återfunnits (Andersson & Schedin 2001:74f, Schüllerqvist 2018: 14ff).

År 1584 fick Karlstad sina stadsprivilegier som första stad i Värmland. Under 1500-och 1600-talet grundades ett stort antal städer i Sverige varav tre grundades i Värmland, Karlstad 1584, Filipstad 1611 och Kristinehamn 1642. För värmländska förhållanden var stadsbildandet ett resultat av att vilja kontrollera och hantera den stora produktionen av järn från Värmlands bergslag (Andersson & Schedin 1992f, Karlsson & Knabe 2006:11).

I samband med att Karlstad fick sina stadsprivilegier donerade hertig Karl hela Tingvallaön med dess fiskevatten samt hemmanen Färjestad och Rud till stadens invånare, som även fick 20 års skattefrihet. Från 1585 finns ett bevarat mantalsregister över Karlstad stad som upptar 45 hushåll och cirka 150 personer. I ytterligare ett register från 1644 går det att utläsa att stadens hushåll har utökats till 66 hemman. Under 1700-talet utvecklades staden genom etablering av två industrier, ett tegelbruk år 1725 samt ett tobaksspinneri på 1740-talet. Industrierna får dock en kort historia och jordbruk, fiske, boskapsskötsel och handel utgör fortsatt viktiga inkomstkällor för Karlstadborna. Som så många andra städer har Karlstad drabbats av stadsbränder. De mest omfattande bränderna skedde år 1616, 1652, 1719, 1752 samt 1865. Vid branden som drabbade Karlstad 1865 klarade sig enbart kvarteret Almen samt Biskopsgården från lågorna (se figur 3; Andersson & Schedin 2001:92f, Karlsson & Knabe 2006:11f).

Figur 3. Bild från Karlstad efter stadsbranden 1865. Till vänster i bild syns ena gaveln av Biskopsgården. Foto Värmlands Museum.

Karlstads stift och Biskopsgårdens historia

Karlstad stift omfattar idag landskapen Värmland och Dalsland men var ursprungligen en del av Skara stift. Efter att hertig Karl hamnat i konflikt med sin bror kung Johan III avskilde Karl sina områden, som omfattande Värmland och enstaka Västgötasocknar, till en egen kyrklig enhet 1581. Till en början styrdes den kyrkliga enheten av en tillsyningsman med titeln superintendent, och som var placerad i Mariestad. År 1647 flyttade superintendenten till Karlstad. I och med freden i Roskilde blev Bohuslän svenskt och Dalsland samt norra Bohuslän hamnade under superintendenten i Karlstads ansvar medan Västgötasocknarna blev en del av Skara stift. År 1696 kom Bohuslän att tillfalla Göteborgs stift och därmed utgjordes Karlstad stift av Värmland samt Dalsland, vilket med små justeringar utgör Karlstad stift idag (Forsberg 2018:15ff).

Den förste superintendenten som var bosatt i Karlstad var Sven Elfdalium Caméen, som sannolikt bodde i prästgården som låg söder om stadens dåvarande kyrka. Den enkla prästgården föll dock inte Elfdalium i smaken, som tidigt började leta efter ett nytt boställe. 1657 inköptes "Mäster Carls" gård som låg på västra delen av biskopsgårdens nuvarande tomt. Under 1700-talet drabbades superintendentens boställe av stadsbränderna 1719 och 1752. Vid båda tillfällena slukades gården av elden och tillfälliga bostäder upprättades på tomten. 1772 avskaffades titeln superintendent och ersattes med biskop. Under denna period påbörjades diskussionerna om att uppföra en ny mangårdsbyggnad på tomten. Exakt när huset stod klart är inte känt, dock bör det varit under 1782. Denna byggnad fick namnet Biskopsgården och var en av få av stadens byggnader som överlevde branden 1865 (Forsberg 2018:15ff).

Historiskt kartmaterial

Den äldsta bevarande stadskartan över Karlstad är från 1646. Vid denna tid var kvarteren oregelbundna med räta, nord-sydliga gator som korsar det som idag utgör Stora Torget och där den västliga till hög grad följer det som idag är Västra Torggatan. Kyrkan låg vid denna tid intill Klarälvens västra älvfåra. Denna karta anger ingen bebyggelse förutom kyrkan, men bebyggelse förekom med säkerhet i varierande omfattning inom de oregelbundna kvarteren. Undersökningsområdet ligger enligt 1646 års karta inom en större tomt inom vilken ingen bebyggelse finns utritad, dock vet vi att "Mäster Carls gård" sannolikt låg på platsen vid denna tid.

År 1696 upprättade Christer Roman en karta över Karlstads stad i vilken tomtgränser samt tomtägarnas namn är angivna. Enligt denna karta ligger undersökningsområdet inom två angränsade tomter. Biskopstomten är enligt denna karta den östligaste som ligger längs med Klarälven.

År 1713 års karta överensstämmer väl med 1696 års karta. Även i denna karta är tomtgränser samt tomtägarnas namn markerade. I denna karta har även varje tomt numrerats. Inga förändringar har skett gällande tomternas utformning och undersökningsområdet ligger inom tomt 2 och 3. Tomt nummer 1 anges även på denna karta som Biskopens tomt (se figur 4).

I Jonas Brolins karta över Karlstad stad från 1770 är stadens rutnät av kvarter tydligt markerade. Undersökningsområdet ligger enligt denna karta inom superintendentens gårdstomt, vilken är markerad som nummer 5. I det sydöstra hörnet av tomten finns en byggnad markerad.

Från år 1865 finns två kartor över Karlstad stad bevarade. Johan Pihlgrens karta visar staden innan branden den 2 juli och redogör även för vilka områden som eldhärjades i stadsbranden. Områdena med en ljusbeige/ljusrosa nyans är markerade som avbrända, medan de områdena med en grågrön färg är markerade som ej avbrända. I kartan är Biskopsgården markerad i grönt (se figur 5).

Teckenförläring

Schakt

N

0 40 80 m.

Kyrka

Skola

Bischofs

Stenbom

N:o 1

N:o 2

N:o 3

N:o 4

N:o 5

N:o 6

N:o 7

N:o 8

N:o 9

N:o 10

N:o 11

N:o 12

N:o 13

N:o 14

N:o 15

N:o 16

N:o 17

N:o 18

N:o 19

N:o 20

N:o 21

N:o 22

N:o 23

N:o 24

N:o 25

N:o 26

N:o 27

N:o 28

N:o 29

N:o 30

N:o 31

N:o 32

N:o 33

N:o 34

N:o 35

N:o 36

N:o 37

N:o 38

N:o 39

N:o 40

N:o 41

N:o 42

N:o 43

N:o 44

N:o 45

N:o 46

N:o 47

N:o 48

N:o 49

N:o 50

N:o 51

N:o 52

N:o 53

N:o 54

N:o 55

N:o 56

N:o 57

N:o 58

N:o 59

N:o 60

N:o 61

N:o 62

N:o 63

N:o 64

N:o 65

N:o 66

N:o 67

N:o 68

N:o 69

N:o 70

N:o 71

N:o 72

N:o 73

N:o 74

N:o 75

N:o 76

N:o 77

N:o 78

N:o 79

N:o 80

N:o 81

N:o 82

N:o 83

N:o 84

N:o 85

N:o 86

N:o 87

N:o 88

N:o 89

N:o 90

N:o 91

N:o 92

N:o 93

N:o 94

N:o 95

N:o 96

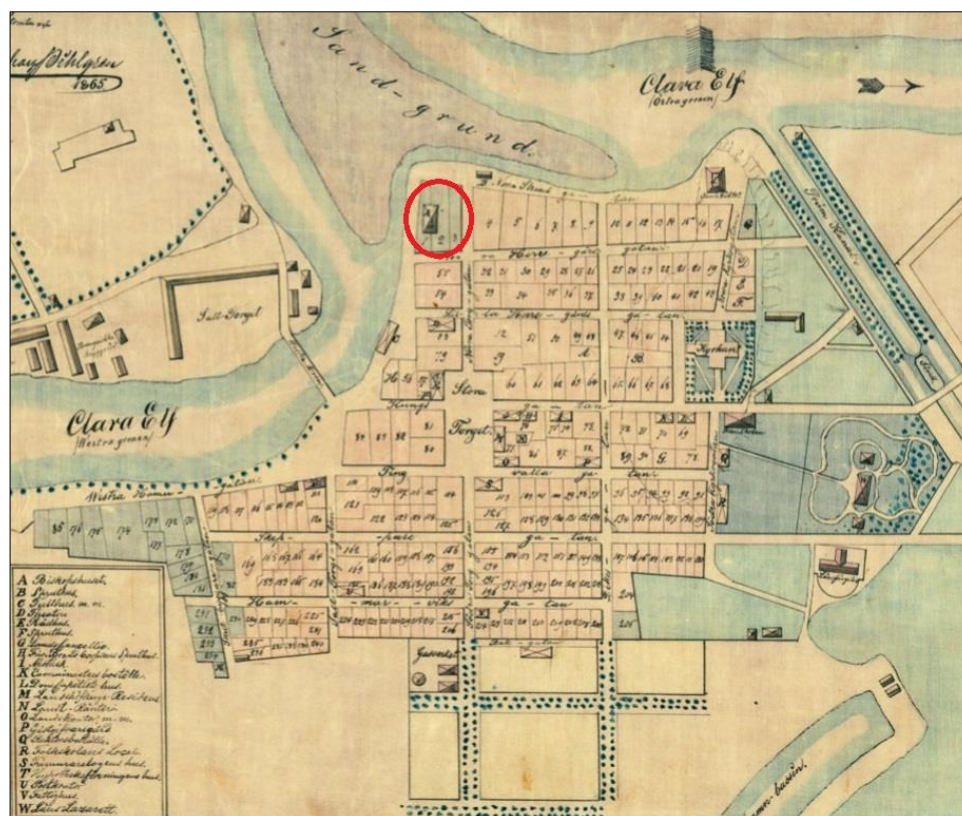
N:o 97

N:o 98

N:o 99

N:o 100

10

Figur 5. Johan Pihlgrens karta från 1865. Röd markering visar Biskopsgårdens placering i stadsrummet.

RAÄ Karlstad 30:1

Undersökningsområdet ligger i den nordliga delen av fornlämning RAÄ Karlstad 30:1. Fornlämningen utgörs av ett stadslager i vilket kulturlager från medeltid, 1500- och 1600-tal bedöms kunna påträffas. Avgränsningen av Karlstad 30:1 är bedömd utifrån historiskt kartmaterial och arkeologiska undersökningar.

Arkeologiska undersökningar

Ett flertal arkeologiska undersökningar har genomförts inom RAÄ 30:1 och vilka har gett dateringar till medeltid samt 1500–1800-tal. Påträffade arkeologiska lämningar har framförallt bestått av bebyggelselämningar men även industriella lämningar som exempelvis äldre hamnanläggningar. Fynden utgörs bland annat av rödgods (yngre och äldre) kritpipsfragment, myntfynd och fönsterglas. De första arkeologiska undersökningarna genomfördes redan under 1920–1940-talet av dåvarande landsantikvarie Helge Kjellin (Andersson & Schedin:94ff). För vidare läsning se framförallt Karlsson 2006 samt Andersson & Schedin 2001. I följande genomgång redogörs för ett urval av de arkeologiska undersökningarna i RAÄ 30:1.

Den för arbetsföretaget mest näraliggande arkeologiska undersökningen genomfördes av Värmlands Museum i början av 1990-talet inom kvarteret Udden. Inför nybyggnation genomfördes en förundersökning på "gamla bryggeritomten". Vid undersökningen påträffades en gjuten cementplatta som täckte större delen av undersökningsområdet, och inga arkeologiska eller lager framkom. Enligt fynduppgifter från en grävning för grundmur på den berörda tomten år 1937 ska dock ett kulturlager ha påträffats på ned till 2,25 meter djup (Andersson & Schedin 2001:97ff).

År 1978 genomfördes en arkeologisk schaktkontroll på Stadshotellets tomt i kvarteret Vågen. Vid undersökningen hittade man lämningar efter den äldre kyrkan med dess kyrkogård, vilka daterades till möjligen medeltid och in i 1600-talet. Från samma kvarter finns fynduppgifter från 1934 samt 1954 om att en grundsten till kyrkan samt fynd av redskap, människokranium samt stockar hittades vid schaktningsarbeten (Andersson & Schedin 2001:95ff).

År 2005 genomförde Värmlands Museum en särskild arkeologisk undersökning inom kvarteret Örnen 4. Undersökningen kunde visa att bebyggelseetableringen i kvarteret sträcker sig från 1500-talet och framåt, där det äldsta boningshuset daterats till omkring år 1500. Vid undersökningen påträffades även bebyggelselämningar från 1600- och 1700-tal. Fynden bestod av bland annat keramik och fönsterglas men även ett medeltida kärl som daterats till ca. 1350–1450 (Karlsson & Wallbom 2007; Lst Dnr 431-4852-2005).

År 2013–14 genomförde Värmlands Museum en arkeologisk undersökning samt förundersökning i Östra Torggatan och Norra Strandgatan. Vid schaktningsarbeten påträffades bl.a. förlängningen av hamnen som syns på 1770 års karta i den norra delen av korsningen av nuvarande Östra Torggatan/Norra Strandgatan. Lämningarna bestod av rester efter en kajkonstruktion i form av pålverk som daterades till år 1642/43 samt en stenläggning (Forssell 2015; Lst Dnr 431-5227-2013, 431-5777-2013).

Sammanfattningsvis kan man genom de tidigare undersökningarna konstatera att potentialen för arkeologiska lager inom den här aktuella ytan bedöms som hög.

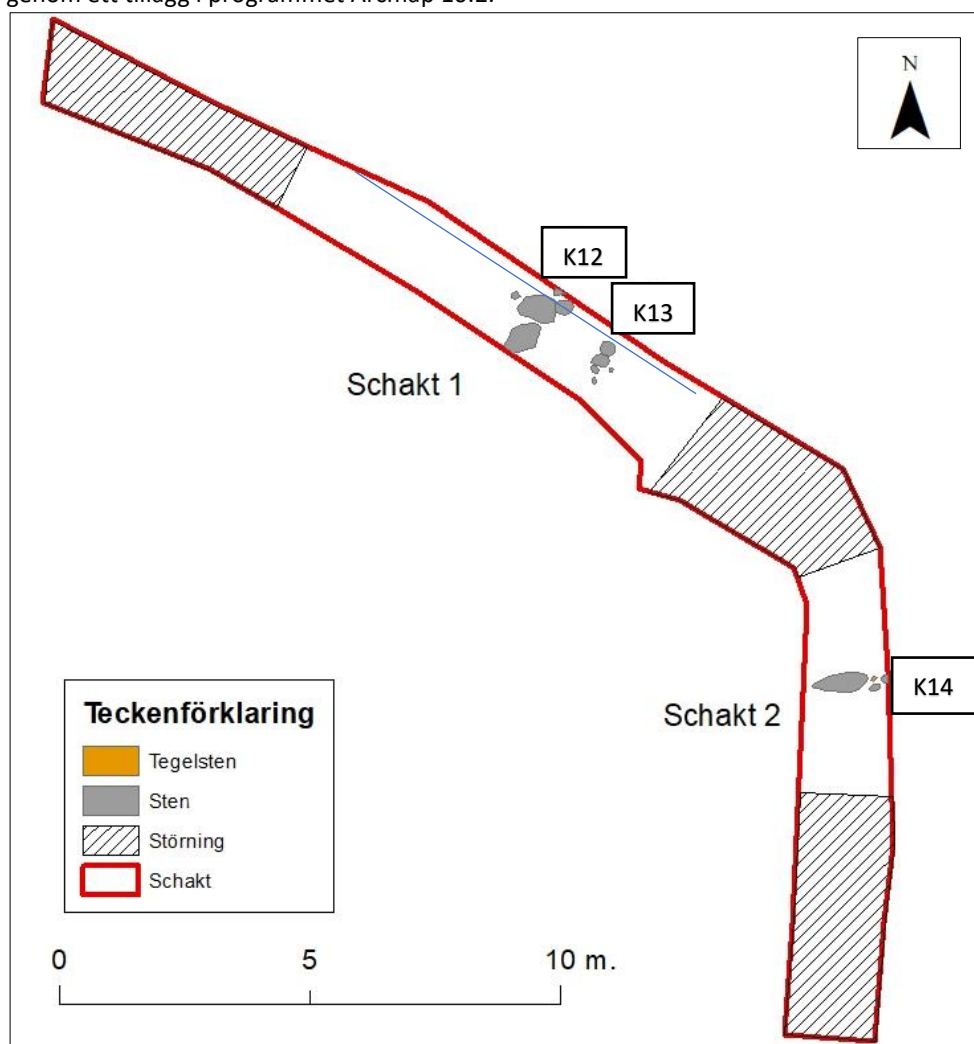
Arbetsföretaget

Förutsättningar

Den arkeologiska schaktkontrollen genomfördes den 24–25 juni 2019 under goda väderförhållanden. Arbetsföretaget utfördes inom en jämn yta mellan Biskopsgården och gårdshus. Schaktet hade en vinklad L-form och gick delvis i NNV-SSO riktning samt Ö-V riktning. Schaktet delades upp i två delar för att förenkla dokumentationen, förståelse och tolkning av schaktet. Schaktet skiljdes även åt genom en modern nedgrävning för bergvärme där schaktet bytte riktning (se figur 6). En svårighet att urskilja lager härrör från exceptionellt torra markförhållanden samt i ytans västra del på grund av rotstörningar från näraliggande större lövträd.

Metod

Schaktningen genomfördes med en grävmaskin under överinseende av en arkeolog. Där misstänkta arkeologiska lager framkom avstannades maskingrävning och handgrävning vidtog. En representativ sektion av den norra schaktväggen ritades för att visa lagerbilden för denna del av undersökningen (se figur 11). Efter undersökning mättes schaktet in med totalstation samt dokumenterades skriftligen och med digitala foton. Efter att schaktets bottenmått uppnått och påträffade anläggningar och lager undersökts, lades ledningarna på plats och schaktet fylldes igen. Bearbetningen av inmätta filer gjordes efter fältarbetet genom ett tillägg i programmet Arcmap 10.2.

Figur 6. Schakt 1 och 2 samt anläggningarnas belägenhet i schakten.

Genomförande

Omfattning

Arbetsföretaget omfattade ett schakt, som delades upp i två schakt, 1 och 2, som löpte mellan Biskopsgårdens huvudbyggnad och ett gårdshus. Schaktets totala längd var 28 m, 1,5–2 m brett och 1,5–1,8 m djupt. Totalt omfattade schaktet 42 m² (se figur 6). Schaktets planerade omfattning uppfylldes, dess beräknade längd utökades med 3 meter (ursprungligen 25 m). Inga andra avvikelser förekom.

Schakt 1

Schakt 1 undersöktes under dag 1 (24 juni). Schaktningen påbörjades vid gårdshuset och fortsatte sedan i östlig riktning. Under den nuvarande gårdsplanen, som bestod av kompakt grus, framkom en kullerstensläggning samt rektangulära stenar som bildade en gångväg (**K2**). Dessa utgör en äldre gårdsplan för Biskopsgården från 1930-talet. Vid schaktning närmast gårdshuset uppmärksammades en rad moderna störningar för nedläggningar av kablar samt rör som löpte i en sydöstlig riktning mot Biskopsgården (**K15**). Detta resulterade i att ca 5 m av den västligaste delen av schakt 1 inte påvisade några arkeologiska lämningar då dessa moderna ledningsschakt översteg djupet för kulturpåverkan. I den östligaste delen av schakt 1 där schaktet övergår i N-S riktning (schakt 2) uppmärksammades en störning i form av en modern nedgrävning för bergvärme vilket bidrar till att kulturlager inte förekom i denna del av schaktet (**K16**). Däremellan kom schaktet att beröra ett område som inte påverkats av moderna nedgrävningar och flera horisontella lager kunde identifieras.

Lager

Under dagens hårdgjorda grusade gårdsplan (**K1**) framkom ett lager av kullersten, vilket utgör 1930-talets gårdsplan (**K2**). Under kullerstensytan förekom tre olika utjämningslager (**K3-5**) vilka alla bestod av sand och vilka kan ses dels som sättlager för kullerstensytan dels som utjämning över underliggande kulturlager och konstruktioner efter hus (se figur 7).

På ett cirka 0,5 djup uppmärksammades ett kulturlager (**K6**) som först noterades genom kolförekomst. Lagret delundersöktes för hand i form av en 0,5 x 0,5 m stor provruta för att fastställa lagrets antikvariska status och påvisade ställvis horisontella kollinser. Inom en begränsad del av lager K6 framkom rester av ett brandlager (**K7**) med stora kolbitar, främst väster om syllstensrad **K12**. Vid handgrävning av lagret framkom enstaka spridda fynd av obrända djurben, keramik (yngre rödgods), järnföremål samt porslin- och glasskärvor. Sannolikt utgör lager K6 detta två separata lager, men kunde inte separeras vid undersökningen. Under lager K7 framkom en grå siltig sand utan andra inslag (**K8**), vilket tolkat utgöra den ursprungliga markhorisonten, alternativt representerar första fasens markutnyttjande som exempelvis för bete.

Under lager K8 framkom tre lager av sand i varierande färg och utan inslag (**K9-11**), vilket efter att ha undersökts tolkats utgöra naturliga sandhorisonter som formats genom översvämningstillfällen i samband med Sandgrunduddens formande.

Anläggningar

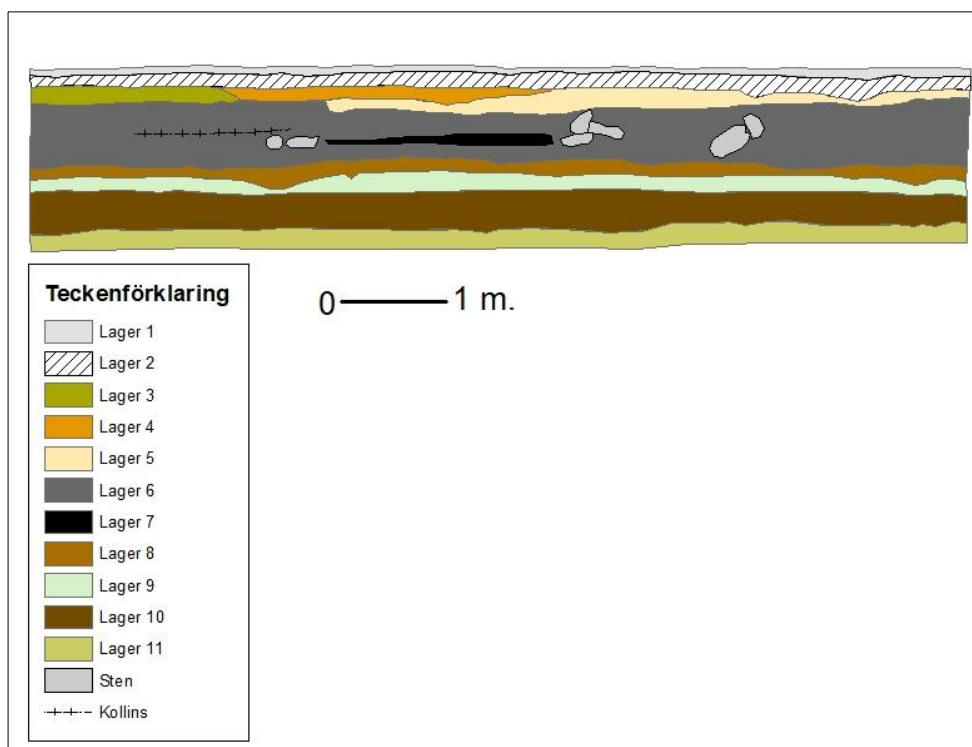
Under lager K6 framkom två anläggningar i form av syllstensrader som låg parallellt i nord/nordöstlig-syd/sydvästlig riktning tvärs genom schakt 1 (**K12** och **K13**; se figur 6). Anläggningarna undersöktes för hand och dokumenterades.

K12 - Syllstensrad

I den centrala delen av schakt 1 framkom en syllstensrad som låg i en nord/nordostlig-syd/sydvästlig riktning och vilken fortsatte bortom schaktets begränsning i båda riktningar (se figur 7 och 8). Syllstensraden framkom ca 0,60 m under dagens markyta och bestod inom schaktet av fem kantiga men relativt plana stenar som mätte mellan 0,12–0,60 m i storlek. Vid framrensning av konstruktionen framkom fynd i form av obrända djurben (5 st.), varav en var en tand, en järnspik, ett kritpipsfragment, en glasskärva samt två keramikskärvor, varav en var rödgods. Efter att konstruktionen dokumenterats plockade stenarna bort och då visade det sig att kulturlagret K6 förekom även under syllstensraden, vilket tyder på att det torde utgöra två separata lager, vilket dock inte kunde klargöras vid undersökningstillfället. Vid handgrävning av detta lager framkom två skärvor av yngre rödgods under stensyllen.

K13 - Syllstensrad

Ca 1,2 m öster om syllstensrad K12 framkom ytterligare en rest av en syllstensrad (**K13**) som låg i en nord/nordostlig-syd/sydvästlig riktning tvärs genom schaktet och likaledes ca 0,60 m under dagens markyta (se figur 7 och 9). Anläggningen bestod av fem kantiga men relativt plana stenar som mätte mellan 0,12–0,35 m i storlek och ca 0,10–0,27 m höga (se figur 8). Efter att konstruktionen dokumenterats plockades stenarna bort. Kulturlager K6 framkom till ett djup av ca. 0,07 m under stenarna, vilket understryker sannolikheten att detta lager utgjort två separata lager och att stensyllarna är samtida. Anläggningen var något mer fragmentarisk än K12 och kan utifrån stenstorlek tolkas höra till en mindre byggnad. Inga fynd framkom vid handrensning i anslutning till anläggningen.

Figur. 7. Sektionsritning som återger den stratigrafiska sekvensen för norra schaktväggen i schakt 1.

Schakt 2

Schakt 2 undersöktes under dag 2 (25 april 2019). Schaktningen påbörjades intill Biskopsgårdens huvudbyggnad och grävdes i nord-sydlig riktning. Störningar förekom i schaktets norra och södra delar men i schaktets centrala del förekom ostörda lager och en konstruktion i form av en syllstensrad. I den norra delen av schakt 2 påträffades en störning i form av en modern nedgrävning för bergvärme (**K16**), vilket bidrar till att kulturlager inte förekom i denna del av schaktet. I schaktets södra del förekom en störning i form av moderna ledningsschakt samt frischakt för tillbyggnad av Biskopsgårdens huvudbyggnad längs dess norra gavel (**K17**).

Lager

Under den hårdgjorda grusytan som utgör dagens gårdsplan (**K1**) framkom ett utjämningslager av flammig siltig sand som mätte ca 0,12 m djupt (**K18**). Därunder framkom ett 0,3 m tjockt lager av lucker, ljus sand med steninslag, vilket tolkats utgöra ett utfyllnadslager (**K19**). Cirka 3 meter norr om huvudbyggnaden framkom ett kulturlager på cirka 0,5 m djup, vilket bestod av mörkbrun siltig sand med enstaka spridda kolfragment samt tegelkross (**K20**). I lagret grävdes en 0,5 x 0,5 m stor provruta för att fastställa dess antikvariska status. Vid handgrävning framkom fynd av två obrända djurben, ett kritpipsfragment, en keramikskärva (fajans) samt en glasskärva. En 0,05 m tjock sandlins (**K21**) separerade detta lager från ett äldre kulturlager av mörkbrun siltig sand (**K22**). Därunder framkom två naturliga lager av sand (**K23-24**), vilket representerar uppbyggnad av deltasand i samband med Sandgrundsuddens formande.

Anläggning

Cirka 7 meter NNV om Biskopsgården påträffades en syllstensrad (**K14**) som löpte i öst-västlig riktning tvärs genom schaktet och fortsatte i båda riktningar bortom dess begränsning. Anläggningen överlagrades av lager K22. Anläggningen rensades fram för hand och ritades i plan och profil samt genom foto.

K14 - Syllstensrad

Syllstensraden bestod av tre naturstenar samt en fragmentarisk tegelsten som framkom mellan 0,60–0,70 m under dagens gårdsyta (se figur 10). Stenarna var kantiga och mätte mellan 0,10 – 0,64 m i storlek. Vid framrensning av konstruktionen framkom fynd i form av ett kritpipsfragment (skaft), en keramikskärva (flintgods) samt en glasskärva. Efter dokumentation plockades stenarna bort. Under konstruktionen framkom kulturlager till ett djup av 0,05 m under stenarna.

Figur 8. Syllstensrad K12 efter framrensning. Foto från väster.

Figur 9. Syllstensrad K13 efter framrensning. Foto från öster.

Figur 10. Syllstensrad K14 efter framrensning. Lodfoto.

Fyndmaterial

Fyndmaterialet från schaktkontrollen samlades in från kontexter där kulturlager inte störts av moderna nedgrävningar. Fynden bestod främst av keramikskärvor och obrända djurben samt enstaka kritpipsfragment, glasskärvor och enstaka mindre järnföremål i form av spikar och en fragmentarisk hästsko. Inga kritpipsfragment gick att datera då de utgjordes av skaft utan dekor. De äldsta av fynden kan generellt dateras till 1600-tal, men förekom i samma kontext som fynd från 1700-tal. Fynden som tillvaratogs redovisas i *Bilaga 2: Fyndtabell*.

Prover

Vid undersökningen samlades två jordprover in från lager K6 (Prov 1) samt lager K7 (Prov 2). Proverna ansågs efter avslutat fältarbete och initial analys av lagrens tillkomst inte tillföra ytterligare kunskap gällande datering av lager eller anläggningar, och skickades därmed inte in för ytterligare analys. Proven sparas dock för eventuella framtida analyser.

Resultat och tolkning

Det aktuella undersökningsområdet visade sig vara delvis stört av moderna nedgrävningar, framförallt i anslutning till de nuvarande husen. För framtida undersökningar på den aktuella tomten så kan det dock konstateras att bevarade kulturlager och bebyggelse lämningar framkom i delar av schaktet.

Vid genomgång av det historiska kartmaterialet över Karlstad stad framgår det att undersökningsområdet ingått i en tomt som legat i det nordvästra hörnet av staden sedan senast 1600-talets mitt. Vid denna tid var tomten älvnära.

Tre anläggningar framkom vid undersökningen, vilka tolkas utgöra bebyggelse lämningar i form av syllstenrader. Anläggningarna påträffades på en nivå av cirka 0,5–0,7 m under nuvarande marknivå. Syllstensraden K12 och K13 låg i en nord/nordvästlig riktning genom schaktet och påträffades cirka 1,20 meter isär. Anläggningarna utgör del av sammansatta lämningar efter två mindre byggnader. Syllstensrad K14 påträffades i schakt 2 och låg i en öst-västlig riktning. Inga anläggningar som korrelerar med K14 framkom utan har troligtvis blivit bortschaktade vid nybyggnation eller rödragning.

Anläggningarna kan utgöra lämningar efter byggnader som förekom på den dåvarande superintendentens tomt efter att tomten införskaffats men vilka förkommit under någon av de två större bränderna under 1700-talet. Relationen mellan lager K7 och framförallt K12 och K13 tyder på att huset, som anläggningarna utgör spår efter, har brunnit. Då den nuvarande Biskopsgården tillkommit under 1700-talets sista kvartal torde dessa kunna dateras till 1700-talets mitt. Deras funktion kan utifrån schaktets begränsning och dess fragmentariska skick inte fastställas.

Fynden som framkom vid undersökningen består framförallt av ett fåtal obrända djurben, skärvor av yngre rödgods och fajans samt kritpipsfragment. Fynden samt närvaron av ett tydligt brandlager tyder på en datering till 1700-tal.

Sammanfattning

I juni 2019 utförde Värmlands Museum en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom RAÄ Karlstad 30:1. Arbetet utfördes eftersom Karlstad stift avsåg anlägga ett schakt för byte av vattenledning mellan Biskopsgården och gårdshus inom Karlstads tätort.

Sammanlagt grävdes ett schakt på 28 meter, 1,5–2 meter brett och 1,5–1,77 meter djupt. Undersökningsområdet var delvis stört av moderna nedgrävningar, dock framkom områden med orörda kulturlager. Vid undersökningen påträffades bebyggelse lämningar i form av tre sylsstenrader, kulturlager samt enstaka fynd av 1600–1700 tals karaktär.

Källor

Litteratur

- Andersson, S. & Schedin, P. 2001. Den värmländska urbaniseringen. GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter No. 27. Göteborg University – Department of Archaeology.
- Forssell, E. 2015. Arkeologisk undersökning, samt förundersökning längs Östra Torggatan 2013–14. RAÄ 30, Karlstad socken & kommun, Värmlands län. Värmlands museum. Rapport 2015:53.
- Forsberg, M. 2018 Biskopsgården i Karlstad. Stifthistoriska sällskapet. Nr 12. Karlstad.
- Karlsson, M. 2004. Arkeologisk schaktkontroll i kvarteret Mercurius. VM Rapport 2004:17.
- Karlsson, M. (Red.) 2006. Den dolda staden. Arkeologiska undersökningar i kvarteret Druvan, Karlstad. Värmlands Museum och Länsstyrelsen i Värmlands län.
- Karlsson, M. & Knabe, B. 2006. Stadsarkeologi i kvarteret Druvan, Karlstad. Uv Bergslagen, dokumentation av fältarbetsfasen 2006:4. Särskilda arkeologiska undersökningar. Värmlands museum och Riksantikvarieämbetet.
- Karlsson, M & Wallbom, B. 2007. En 1500-tals gård i Karlstad. -RAÄ 30, Karlstad socken och kommun, Värmlands län. VM Rapport 2007:20.
- Schüllerqvist, B. 2018. Tingvalla som stad. Karlstads historia 1584–2018. Värmland förr och nu/årgång 17. Värmlands Museum.

Kartor

- Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Värmlands län, Karlstad stad. Planritning över staden 1646. Akt R39-1:2.
- Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Värmlands län, Karlstad stad. Stadsplanekarta 1696. Akt R39-1:3
- Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Värmlands län, Karlstad stad. Geometrisk karta 1713. Akt R39 – 1:5.
- Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Värmlands län, Karlstad stad. Karta 1770. R39- 1:10.
- Övriga stadskartor (Pihlgren 1865, von Wachenfeldt 1865) har analyserats utifrån rektifierat material tillgängligt på www.karlstad.se/historiska-kartor.
- Karlstads kommuns primärkarta, erhållen från Karlstad kommun.

Övriga uppgifter

- Kulturmiljöregistret (www.fmis.raa.se/fornsok)
- Värmlands Museum samlingar, digitalt museum

Tekniska och administrativa uppgifter

Värmlands Museums dnr:	19.270.0031
Länsstyrelsens dnr:	431-267-2019
Uppdragsgivare:	Karlstad stiftskansli
Typ av undersökning:	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Utförandetid: fältarbete:	2019-06-24 – 2019-06-25
Berörda fornlämningar:	Karlstad 30:1/L2007:9898
Fastighet:	Udden 1
Exploateringsyta:	42 m ²
Län:	Värmland
Landskap:	Värmland
Kommun:	Karlstad
Socken:	Karlstad stad
Fornlämningsnummer:	Karlstad RAÄ 30:1
Fornlämningstyp:	Stadslager
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Höjdsystem:	RH00
Inmätningssystem:	GNSS med nätverks-RTK
Projektledare:	Johan Richardson
Fältpersonal:	Johan Richardson
Planer och layout:	Johan Richardson
Foto (om en annat angivet)	Johan Richardson
Inmätning:	Björn Jingfors, Karlstad Kommun
Kvalitetssäkring:	Ellinor Larsson
Dokumentationshandlingar	Digitalt dokumentationsmaterial som mätfiler och fotografier samt handskrivna beskrivningar över schakt och sektioner förvaras på Värmlands Museum.
Fynd:	Se bilaga 1 fyndtabell.
Godkänd av Länsstyrelsen:	2019-11-20

Bilaga 1. Kontexttabell

Kontext	Schakt	Typ	Beskrivning	Tolkning
1	1	Lager	Grusad gårdsyta, makadam	Nuvarande gårdsyta
2	1	Lager	Kullerstenläggning, stenstorlek 0,10-0,25 m.	1930 års gårdsplan
3	1	Lager	Utjämningslager/sättlager av sandigt grus under kullerstensläggning.	Utfyllnadslager
4	1	Lager	Utjämningslager/sättlager av mörkbrun siltig sand med stråk av beige sand. Lokalt förekommande i centrala delen av schakt 1.	Utfyllnadslager
5	1	Lager	Utjämningslager av beige sand. Under lager 4 och kullestensläggning.	Utfyllnadslager
6	1	Lager	Tjockt lager av mörkbrun siltig sand med en kollins. Eventuellt två lager men kunde inte separeras okulärt. Lagret förekommer dock både över och under syllstensrader, vilket talar för att det är två lager. Undersöktes med provruta (0,5 x 0,5 m).	Kulturlager
7	1	Lager	Svart siltig sand med rikligt av kol, förekom väster om syllstensrad K12.	Kulturlager/brandlager
8	1	Lager	Grå siltig sand utan inslag.	Äldre markhorisont, eventuellt rest från tidigt markutnyttjande.
9	1	Lager	Ljusbeige sand	Naturlig sand
10	1	Lager	Mörkbeige sand	Naturlig sand
11	1	Lager	Ljusbeige sand	Naturlig sand
12	1	Konstruktion	Syllstensrad i NNO-SSV riktning i centrala delen av schakt 1, ca 1 m V om syllstensrad K13 och ca 0,60 m under dagens markyta och vilken fortsatte bortom schaktet i båda riktningar. Syllstensraden bestod inom schaktet av fem kantiga men relativt plana stenar som mätte mellan 0,12–0,60 m i storlek. Vid framrensning av konstruktionen framkom fynd i form av obrända djurben, en järnspik, ett kritpipsfragment, en glasskärva samt två keramikskärvor, varav en var rödgods. Kulturlagret K6 förekom även under syllstensraden.	Syll för byggnad, sannolikt 1700-tal.
13	1	Konstruktion	Syllstensrad i NNO-SSV riktning i centrala delen av schakt 1, ca 1 m Ö om syllstensrad K12 och ca 0,60 m under dagens markyta. Anläggningen utgjordes av fem kantiga men relativt plana stenar som mätte mellan 0,12–0,35 m i storlek och ca 0,12–0,27 m höga. Kulturlager K6 framkom till ett djup av ca. 0,07 m under stenarna. Inga fynd framkom vid handrensning i anslutning till anläggningen.	Syll för byggnad, sannolikt 1700-tal.
14	2	Konstruktion	Syllstensrad i Ö-V riktning, fortsätter bortom schaktets begränsning. Framkom 0,6–0,7 m under dagens marknivå. Syllstensraden bestod i schaktet av tre kantiga naturstenar som mätte mellan 0,17–0,65 m i storlek samt en fragmentarisk tegelsten. Vid framrensning av konstruktionen framkom fynd i form av ett kritpipsfragment (skaft), en keramikskärva samt två glasskärvor. Under konstruktionen framkom kulturlager till ett djup av 0,05 m under stenarna.	Syll för byggnad, sannolikt 1700-tal.

15	2	Störning	Störning i form av ledningsschakt intill gårdshuset i västra delen av schakt 1	Modernt ledningsschakt.
16	2	Störning	Störning i form av schakt för fjärrvärme i schaktets centrala del där schaktet byter riktning. Störningen överstiger kulturlagrens djup.	Sentida schakt för fjärrvärme
17	2	Störning	Störning; frischakt för tillbyggnad av Biskopsgårdens längs dess norra gavel.	Schakt för tillbyggnad, modernt.
18	2	Lager	Utjämningslager av flammig, mörk samt beige siltig sand, ca 0,12 m tjockt.	Utjämningslager
19	2	Lager	Utfyllnadslager, Beige sand med enstaka stenar 0,05–0,15 m st. Lagerdjup ca 0,30 m.	Utfyllnadslager
20	2	Lager	Kulturlager; mörkbrun siltig sand, 0,30 m tjockt.	Avsatt lager?
21	2	Lager	Beige sandlins, ca 0,05 m tjockt. Inga inslag.	
22	2	Lager	Kulturlager; mörkbrun siltig sand, 0,25 m tjockt.	Avsatt lager
23	2	Lager	Naturlig undergrund i form av beige sand, 0,12 m tjockt.	Naturligt lager
24	2	Lager	Naturlig undergrund i form av mörkgrå siltig sand, 0,33 m tjockt.	Naturligt lager

Bilaga 2. Fyndtabell

Kontext	Schakt	Material	Antal	Beskrivning
K6	1	Ben	9	Djurben, obränt material. Främst fragmentariska kotor.
K6	1	Keramik	4	Skärvor av yngre rödgods, fyra olika kärl, tre med glasyr (brunt och grönt). 1700-tal.
K6	1	Keramik	2	Fajansskärvor, vit glasyr med blå blommönster (olika) på en sida.
K6	1	Järn	1	Del av hästsko. 76 x 25mm, tjocklek 8 mm.
K6	1	Järnspik	1	Järnspik. handsmidd med ovalt huvud. 70 mm lång, 6 mm i diam. Korroderad.
K6	1	Glas	1	Planglasskärva, ljusgrön ton. 33 x 17 mm, tjocklek 1,5 mm.
K6	1	Ben	5	Obrända djurben (4) och en djurtand. Påträffad vid K12.
K7	1	Järn	1	Järnspik, handsmidd, rektangulär i genomskärning. Böjd, utan huvud. Påträffad vid K12.
K6	1	Keramik	1	Fajans, bukskärva. Vit glasyr ingen dekor, gulbeige gods. 25 x 22 mm, tjocklek 5 mm. Påträffad vid K12.
K6	1	Kritpipa	1	Kritpipsfragment. Skaft, odekorerat. 29 mm, 7 mm i diam. Påträffad vid K12.
K7	1	Glas	1	Planglas med ljusgrön ton, matt. Eldpåverkad. Storlek 35 x 27 mm, tjocklek 2mm.
K8	1	Keramik	2	Yngre rödgods med glasyr. Bukskärvor från skål/tallrik. 1600–1700-tal.
K6	2	Ben	2	Obrända djurben, varav 1 rörben.
K6	2	Kritpipa	1	Kritpipskaft, odekorerat. 41 mm, diam. 4-6mm.
K6	2	Keramik	1	Yngre rödgods. Bukskärva, 63 x 60 mm, tjocklek 5 mm. Brungul glasyr invändigt. Viss eldpåverkan. Spår efter en rund fot, sannolikt en del av en trefotsgryta. 1600–1700-tal.
K6	2	Glas	1	Planglasskärva med ljusgrön ton. 78 x 30 mm, tjocklek 1,5 mm. Matt genomskinlig med grå ton
K20	2	Kritpipsfragment	1	Skaft, 22 mm långt, 5 mm i diam. Hittad vid K14.
K20	2	Keramik	1	Flintgods, mynning. 25 x 17 mm, tjocklek 3 mm. Hittad vid K14.
K20	2	Glas	2	Skärva, eldpåverkad. Opak med turkos ton. 27 x 11 mm, tjocklek 2 mm. Hittad vid K14.

VÄRMLANDS
MUSEUM